

A történelem sodrában

A makro-történelmi folyamatok egyéni életútra gyakorolt hatásának vizuális antropológiai vizsgálata – egy családi fotógyűjtemény értelmezése

– In the flow of history. Visual anthropologic examination of the effects of macro-history on an individual's life. The interpretation of a family's photo collection –

Abstract

This paper analyses the effects of macro-historical processes on individual life and it is based on a particular group of sources, the photographs. The examination of the life of a merchant from Hódmezővásárhely (B. L.) involved pictures selected from the family photo-collection that were specifically related to B. L. However, the compact nature of photographs necessitated the completion of their contents with information from explanatory narration. The background information was provided, in this case, not by the memories of B. L., but those of his descendants. Thus, the limits of a family's collective memory connected to a certain person could be determined as well. The visual-anthropological analysis comprised of 43 photographs related to the most important landmarks of individual life, like transitional rites, and some of them showed details of everyday life. The interpretation of the photographs' deep content also revealed the values and social norms that characterised the person and his age. In course of the research, the Second World War was marked as the most significant historical event influencing the individual's life, but in the background of the pictures other turning points of the 20th century could be detected, despite the fact that these events were preserved only verbally and not visually in the family recollection.

A történelmi események és folyamatok jelentős befolyást gyakorolnak az egyéni életpályákra, így a 20. századi makro-történelem is áthatotta a mindennapi élet mikroszintjeit, ennek nyomait az élettörténet-elbeszélések, naplók, levelek és a fényképek is megőrizték az utókor számára (KUNT 2003. 133.). Az élettörténeti dokumentumokban, így a vizuális adathordozókban rejlő információ-tartalom vizsgálata révén feltárhatóak az egyén társadalmi rétegzettségére, kapcsolathálóra, interakciókra és magára a hétköznapi életmódra utaló adatok (MUSELLO 1984. 27.). A fényképek az időpillanat kimerevítésével rögzítik azt a közeget, mely az egyént körülveszi, így képes megjeleníteni eszméket, szimbólumokat és eseményeket is.

A privát fotók elsősorban az egyéni és családi élet különböző mozzanatait dokumentálják, tehát hozzájárulnak az egyéni életpálya, illetve a genealógia (re)konstruálásához. A fotók egyedüli adatforrásként azonban nem adnak teljes képet, mivel a képi információsűrítés olyan momentumokat fedhet el a külső szemlélő előtt, melyet csakis a képhez kapcsolódó történetet ismerő személy narrációja révén lehet megvilágítani (KUNT 1995. 27.). Arról azonban nem lehet elfeledkezni, hogy a fényképkészítést általában szigorú normák szabályozták, ezért az egyén / család életének bizonyos – főként negatív vagy intim – szituációiról nem készítettek fotókat

(BOGDÁN 1999. 91.). Továbbá, a vizuális adathordozók bepillantást engednek egy letűnt kor mindennapjaiba, különleges élethelyzeteibe, mégis gyakran szelektálnak (KOKTIN 1984. 24.) és idealizálnak, elég, ha csak a retusált műtermi fényképekre gondolunk.

A fényképek és élettörténetek értelmezéséhez a vizuális antropológiai elméletek mellett az assmanni emlékezet-típusok adnak keretet. Minden egyes tárgy magán viseli egy adott kor és használoinak nyomát, így egy másik korba örökíthet át értékrendeket, szokásokat. Ez különösen igaz a fényképekre, melyek mintegy kihelyezett emlékezeti alakzatokként is értelmezhetőek (ANTIK 2008. 26.). A nemzedéki vagy kommunikatív emlékezet azt a három-négy generációt felölelő, körülbelül nyolcvan évet átfogó emlékhalmazt jelenti, melyből gyakran a családtörténet is összeáll. Ez az emlékezettípus elsősorban az egyén által megélt történelmi tapasztalatokat összegzi, és az interperszonális kapcsolatok során fogalmazódik narrációvá. Az ennél távolabbi múltban eredő történetek már feledésbe merülnek, vagy a kulturális emlékezet intézménye(i) tartja azokat életben (ASSMANN 1999. 56.).

A mögöttes tartalmak az emlékekhez hasonlóan öröklődhetnek a képekkel együtt generációról generációra. A témában végzett eddigi kutatásaim során nyilvánvalóvá vált, hogy a hatvan-nyolcvan év közötti időtávlatban készült fotókról már adatközlőim is viszonylag kevés, részleges információval rendelkeznek, a nyolcvan – száz évvel korábbi képekhez kapcsolódó történeteket pedig már egyáltalán nem ismerik, mindez nehezíti a mélyebb információrétegek feltárását.

Jelen tanulmányban az egyik, anyai dédnagyapám (továbbiakban B.L.) élettörténetének rekonstrukciójára teszek kísérletet, az ő életét dokumentáló fényképek és az ezekhez kapcsolódó történetek elemzésével. A vizsgálat arra is rávilágít, hogy egy ember milyen nyomot hagy a családi emlékezetben, milyen (tárgyi) emlékek maradnak fenn utána. A másodlagos, vagy külső narrációkban – hiszen nem autobiográfiáról van szó, hanem a második és harmadik generáció tagjainak visszaemlékezéséről – a fényképekhez kötődő, de azoktól független elemek is találhatóak. A fényképekhez kötődő elbeszélésekben a legtöbb szó magáról a képről esik, azaz a képen látható személyeket, a helyszínt, eseményt azonosítják – amennyiben ezek az információk ismertek voltak adatközlőim, vagyis anyai nagyanyám (továbbiakban B.I.) és édesanyám számára. Ezekon kívül, mivel a képek mindegyike fekete-fehér technikával készült, gyakori volt, hogy a ruhák és egyéb tárgyak színére is kitértek, visszaadva ezzel az emlékek gazdagságát, melyet a technika leredukált. B.I., aki bővebb ismerettel rendelkezik édesapja – tehát a vizsgálat középpontjában álló személy – életéről, a képekben rögzített időpillanatoktól sok esetben eltávolodott, visszatekintett vagy előrehaladt az időben. Ugyanez igaz a tér érzékelésére is. Mindkét adatközlőm igyekezett a képeken megjelenített helyszínek részleteit teljességükben visszaadni, elsősorban a családi otthon jelentő ház kapcsán írták le részletesen a környezetnek, a képeken nem látható részleteit.

A fényképek narratív értelmezése több módon valósult meg. A fotókorpusz egy részét jól ismerték adatközlőim, például saját emlékük is kötődött az adott képhez. A fotók egy bizonyos részéről – a legrégebben készült fotókról – azonban kevés információval rendelkeztek. Ez esetben azokat a megörökölt történeteket adták tovább, melyeket a kép készítői és szereplői éltek át, vagy pedig az általuk felismert személyekhez, helyszínekhez fűződő személyes élményeiket írták le. Bizonyos képek esetén azonban a narráció felszínes és rövid maradt, mivel a generációk közötti információátadás nem, vagy csak részlegesen jött létre. Elsősorban tehát az aktív emlékek előhívásában jut szerephez a fénykép, azon fotók esetében azonban, melyekhez nem fűződnek ilyen konkrét élmények, előtérbe kerülnek az adott fotóhoz kevésbé szorosan kapcsolódó információk. Ezt igazolja, ahogy arra több képnél is volt példa, – főleg B.I. esetében – hogy eltávolodtak az adott képtől, és egy-egy olyan történetet, anekdotát meséltek el, mely valamelyik

fotón megjelenő személy kapcsán idéződött fel emlékezetükben, ezzel mintegy pótolva a képhez kapcsolódó információk hiányát.

A vizsgált negyvenhárom fénykép közül, tizenegy készült műteremben, további hat képet pedig hivatásos fényképész készített külső helyszínen. A többi képet (26 darab), tehát saját fényképezőgéppel készítették, de ezek többségére is jellemző a pózolás és a beállítás, habár mégsem olyan merevek, mint a műtermi fotók. A műtermi képek a legfontosabbnak ítélt, visszatekintve sorsfordítónak is számító eseményeket örökítették meg. Ezekben elsősorban az átmeneti rítusok jelennek meg, melyek rögzítik és deklarálják az egyén társadalmi státuszváltozásának tényét (KUNT 1995. 33.). Ide sorolhatók tehát az első fényképek B.L.-ről, egy éves korából, mely egyben a családi fényképgyűjtemény legrégebbi darabjai a 20. század elejéről, 1909-ből. Tematikusan is csoportosíthatók a fényképek, hiszen a megörökített alkalmak sokfélék, így megkülönböztethetjük a gyerek-, katonai-, esküvői-, családi képeket, munkához kötődő képeket, a kirándulásokon készült képeket, stb. A tematikus csoportosítás jelen vizsgálat során azonban nem célszerű, mivel nagyon elaprózná a kép-együttest és megtörné az elbeszélés ívét. A képek között csupán hat portrét találunk és öt olyan fotót, melyen két szereplő látható – B.L. többnyire a feleségével szerepel ezeken a képeken, de legjobb barátjával is készült fotó; 31 fényképen pedig társaságban látható. Mindez arra utal, hogy társaságkedvelő ember volt, aki kapcsolathálóján keresztül integrálódott a tágabb társadalomba. A kapcsolatok jelentős része családi, hiszen B.L.-nek tíz, feleségének pedig hét testvére volt. A család integrációs szerepe egyértelműen kiolvasható a fényképekből.

A legtöbb fénykép a 2. világháború idején készült, tíz darab, de B.L. legénykorában készült képek (kilenc darab) és az időskori képek (nyolc darab) száma is csak kevéssel marad le ettől.

B.L. 1908-ban született Hódmezővásárhelyen, édesapja késes mester volt, édesanyja tizenegy gyermeket nevelt fel. Szülei korán meghaltak, idősebb nővéri gondoskodtak a kisebb testvérek felneveléséről és taníttatásáról. B.L.-t kereskedő iskolába írták, bátyjai iparosok: nyomdász, kohász, fémmegmunkáló, hentes; lánytestvérei varrónők, óvónők lettek. Több lánytestvére a Dunántúlra, egy bátyja pedig Miskolcra került, de levélben és személyes látogatásokkal tartották a kapcsolatot. Gyerekkorából maradt fenn a legkevesebb fénykép, csupán az a kettő, melyekre fentebb utaltam. Az 1910-20-as évek egyáltalán nem jelennek meg a fényképgyűjteményben, így sem B.L. gyermekkorát, sem pedig az 1. világháborút, Trianont nem jelenítik meg a képek, és a családtörténeti elbeszélésekből is hiányzik ez a korszak. Közvetve ugyanakkor ez is jelentőséggel bírhat, hiszen mindez azt mutatja, hogy feltételezhetően ebben az időszakban nem igazán volt lehetősége a családnak a fényképkészítésre, és a gyermekélet eseményeit sem tartották olyan jelentősnek, amit műteremben kellett volna megörökíttetni. Ebben az időszakban elsősorban csak az átmeneti rítusokhoz kapcsolódó eseményeket dokumentálták a fényképek.

Körülbelül az 1920-as évek második felében folytatódik a képsor időbeli elbeszélése. Egy kiránduláson készült képen látjuk B.L.-t. A csoportképen B.L.-nél van mandolinja, mely adatközlőim elmesélése szerint egy gyöngyház berakásos hangszer volt, melyen idős korában is szívesen játszott. Romantikus természetét mutatja, hogy nemcsak kedvtelésből játszott, de feleségének többször is adott szerenádot. Kedvenc dala a megzenésített Petőfi vers volt, a „Fa leszek, ha fának vagy virága...”. Az 1929-es évben, a gazdasági világválság kitörésének évében készült a legtöbb műtermi fotó B.L.-ről. Ebben az évben töltötte be huszonegyedik életévét. Az ekkor készült csoportkép pontos adatait nem ismerték már adatközlőim, csak feltételezni tudták, hogy az 1929. június 27-én készült fotó, melyen 21 fiatal férfi látható, valószínűleg a végzett kereskedőtanoncokat ábrázolja. Ezen a képen többen is feltűnnek B.L. baráti társaságából, ők más képeken is szerepelnek. A képen jól látható a korszak divatja is. A kereskedelmi pálya, a kisipari

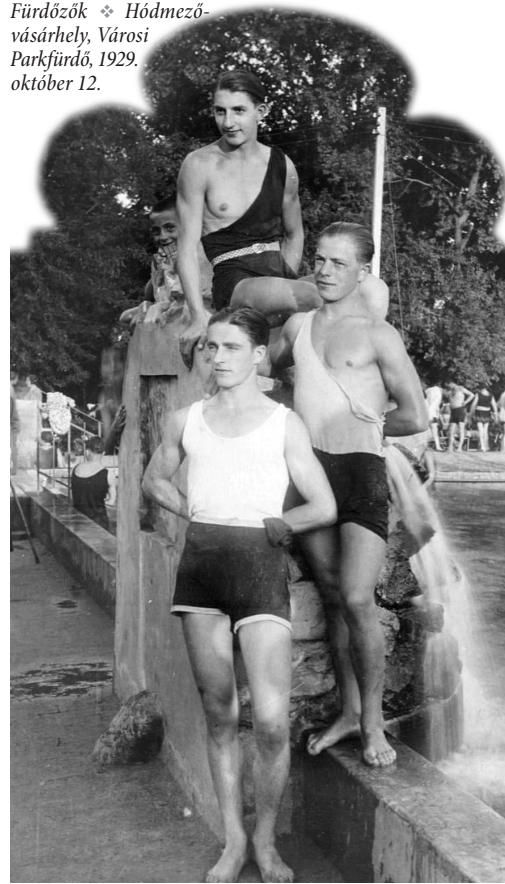
szakmák mellett, ebben az időszakban a társadalmi mobilitáshoz, azaz a felemelkedéshez vezető út volt (L. NAGY 1997. 8.). Öltözetükben homogén csoportról beszélhetünk, a zakó – zsebében zsebkendővel, világos ing, nyakkendő és szövethadrág, esetleg öltöny volt az általános viselet ennél a rétegnél. Sokuknál kiegészítőként látható a zakó felső gomblyukába fűzött lánc, esetleg zsinór, mely a zseborát tartotta. Ez azt is mutatja, hogy az időbeli pontosság már bekerült az adott társadalmi réteg értékrendjébe.

B.L. huszonegyedik születésnapján készült képek folytatják a sort. Természetesen ezek nem a mai elvárásaink szerint örökítik meg a születésnapost, hiszen sem torta, sem ajándék nem látható a fotón. A hagyományos portrén, a kor divatjának megfelelően öltözve láthatjuk a 21 éves fiatalembert. A születésnap ténye a kép hátulján található feliratból olvasható ki: „A Huszonegyedik születésnapomról Emlékkül szeretettel Iluskának Laci 929 aug 22.” Ugyanekkor készült egy másik kép is, melyen legjobb barátjával látható. A fiatalember neve nem maradt fenn a családi emlékezetben. A fényképezkedés jeles alkalomnak számított, mely kiegészítette az ünnepi rítust (KOKTIN 1984. 23.). A műterembe több ruhát vihettek magukkal, mivel a két képen más zakó és nyakkendő látható B.L.-en.

1929-ből találunk a kép-gyűjteményben egy strandon készült fényképet is. A három barát, a hódmezővásárhelyi strand medencéjénél pózol. Ezt a fényképet hivatásos fényképész készítette, ebben az időszakban működött fotós a fürdőben is. A 20. század elején megjelenő modern gondolkodás része volt a sport, a szép test, és a fürdőzés kultusza. A kép szereplői, a '20-as, '30-as évek fürdőruháiban, szinte archaikus pózban álltak a kamera előtt. Kis részlet látszik csak a környezetből, de így is előtűnik a háttérből egy villanyoszlop, mely arról tanúskodik, hogy ekkor már az elektromosság használata vidéken is a mindennapi élet részét képezte. Fennmaradt egy, a keretezés nyomain is magán viselő fotó, mely egy férfitársaságot ábrázol. Ennek egyik tagja B. L., és minden valószínűség szerint miatta készült a kép, mivel a középen lévő kisasztalon egy kis terítőn a „B.L. 1930” felirat látható. Az évszám jelentősége, a kép készítésének alkalma és a B.L. körül álló személyek neve azonban mára teljesen feledésbe merült. Ehhez a képhez felirat sem tartozik. Az 1930-as évek elején nemcsak a fürdőkultúra, de a kirándulás is egyre kedveltebb szórakozási formájává vált a városi fiatalságnak. A kép jelzi, hogy változóban voltak ekkor a fényképezés szokásai, hiszen ez a kép már minden valószínűség szerint amatőr felvétel, melyre a fesztelen viselkedés és főként a mosolygás jellemző. A kép készítésének helyszíne nem ismert és a szereplők többsége sem, azonban ez az első fénykép a gyűjteményben, melyen leendő feleségével (továbbiakban T.I.) együtt látható B.L.

B.L. ebben az időszakban vonult be Kiskunfélegyházára, ahol sorkatonai szolgálatát töltötte. Két kép maradt fenn a katona évekről. Ezek nem a megszokott, műtermi fotók, melyek elsődleges célja a reprezentáció volt. Az egyik fotó, egy a laktanyában készült csoportkép, a másik pedig

Fürdőzők ❖ Hódmező-
vásárhely, Városi
Parkfürdő, 1929.
október 12.

Esküvői kép ❖ Hódmezővásárhely,
1933. június 5.

katonatörténet, mely ehhez az időszakhoz kapcsolódott volna, így a fényképek is csak felszínes információkkal szolgálnak.

B.L. 1933. június 5-én, pünkösdkor házasodott össze T.I-vel, akinek előtte évekig udvarolt. Feleségét egy bálon ismerte meg, de a családi emlékezet csak annyit őrzött meg erről a fontos eseményről, hogy T.I. azon az estén egy világoszöld báli ruhát viselt. Két műtermi esküvői fénykép maradt fenn a családi gyűjteményben. Az egyik az ifjú házaspár szerepel. A beállítás már nem a korábbi hagyományokhoz igazodó, teljes alakos kép, melyen a feleség ül, férje mögötte áll és az asszony vállára teszi kezét, esetleg mindketten állnak. Ez egy mellkép, melyen a menyasszony és a vőlegény egymáshoz hajtja a fejét, a nő háta teljesen férjéhez simul. Ez a bensőséges testtartás már a modern kor elvárásait tükrözi, sokat lazultak azok a konvenciók melyek szabályozták, hogyan kell megjelennie egy szerelmes párnak a nyilvánosság előtt, ugyanakkor az arcok még mindig komolyak, merevek. Főként a menyasszony arcán nem tükröződnek érzelmek, B.L-én egy halvány mosoly már felfedezhető. A másik fotón az ifjú pár a koszorúslányokkal, legényekkel és a tanúkkal látható. Mindannyian a korszak polgári divatjához igazodó ünneplő ruhát

egy spontán kép. Ez utóbbi a katonai felszerelésről is gazdag információval szolgál. Ebből az időből fennmaradt egy levél is, melyet kedvesének írt. „A fényképét minden nap meg nézegetem és ha egy pillanat időm van, újra és újra csak azt nezegetem...” A levél e részlete arra is rámutat, hogy a fényképek fontos részei voltak a kapcsolat-tartásnak és az udvarlásnak is, hiszen a szerelmesek fényképet is ajándékoztak egymásnak. A családi emlékezetben nem maradt fenn

viselnek, melyek színe feltehetően egyforma, a fazon azonban eltérő, mindhárom koszorúslány kalapot is viselt. Frizurájuk is egyforma. Érdekes, hogy a vőlegénynél zsebóra, újdonsült feleségénél pedig karóra volt. Ezek, az emberi élet egyik legfontosabb fordulóján készült képek semmilyen feliratozást

A Schertz-féle nagykereskedés
dolgozóit ❖ Hódmezővásárhely,
1933. március 11.

nem kaptak, keretezés nyoma sem látható rajtuk. A képek mellett egy dísztávirat maradt fenn, mellyel B.L. egyik barátja köszönti az ifjú házасokat. A távirat borítéka is információval szolgál, hiszen a címzésből derül ki, hogy B.L. mielőtt felesége családjához költözött, a Zrínyi utcában, Hódmezővásárhely belvárosában élt, feltehetően az egykori szülői házban. A lakodalmat is itt tarthatták.

Szintén 1933-ban készült fénykép örökíti meg B.L. első munkahelyét, ahol ekkor már évek óta dolgozott. A Schertz-féle vegyeskereskedésben volt kereskedő segéd. A kép arról is tájékoztatja a figyelmes szemlélőt, hogy egy kisvárosi üzletben milyen volt az árukészlet, mennyire volt széles a kínálat. A nagykereskedés nyolc alkalmazottnak adott munkát, akik az értékesítés mellett bizonyos termékek előállításával is foglalkoztak, „sok mindent megtanult, többek között a savanyúság és a ruszli készítést...”¹ A telirakott polcokon fűszerek, olajok, italok, stb. sorakoztak, a pult előtti ládákban a különféle zöldségek közt gyömbért is találunk, mely tulajdonképpen még ma is különlegességnek számít. Az eladók öltözete elegáns volt, a vasalt, tiszta fehér köpeny alatt zakót és nyakkendőt viseltek. A kép hátulját a kollégák aláírták, ez azt jelzi, hogy jó kapcsolatban volt B.L. kollégáival. „Schertz, az üzlettulajdonos, a saját segédjét bízta, pedig saját magának riválist kellett volna látnia benne, ennek ellenére ösztönözte, mert az biztos, hogy egy jó szervezőképességű ember volt, meg biztos udvarias volt, annak idején ezt másképp mérték nem úgy, mint ma.”² Mint az interjúrészletből is kiderül, főnöke is ambiciózus fiatalembert látott benne, ezért az önállósodásra bízta.

Ebből az időszakból több kiránduláson készült kép maradt fenn, melyek szinte mindegyike fürdőzés kapcsán készült. Az egyik felvételen, B.L. fiatal felesége ruhában van, míg a többiek fürdőruhát viselnek. Adatközlőim feltételezése szerint – mivel a képet semmiféle felirattal nem látták el – ennek, az lehetett az oka, hogy ekkor már első gyermeküket várta T.I. Ifjabb B.L. 1934. június 15-én született meg. Az új családtag érkezéséről nem fénykép, hanem egy levél tudósít bennünket, melyet az újdonsült édesanya barátnője írt B.L.-nek. Arról adatközlőim sem rendelkeznek információval, hogy hol tartózkodhatott B.L. fia születésekor, de feltehetően ismét katonai szolgálatot kellett teljesítenie. A levél közvetlen hangvételű, az újszülött legfontosabb adatairól tudósít és arról, sikerként könyvelték el, hogy elsőként fiú született, amiért az anyának jutalmat ígért férje, egy nagy tányér fagylalt formájában.

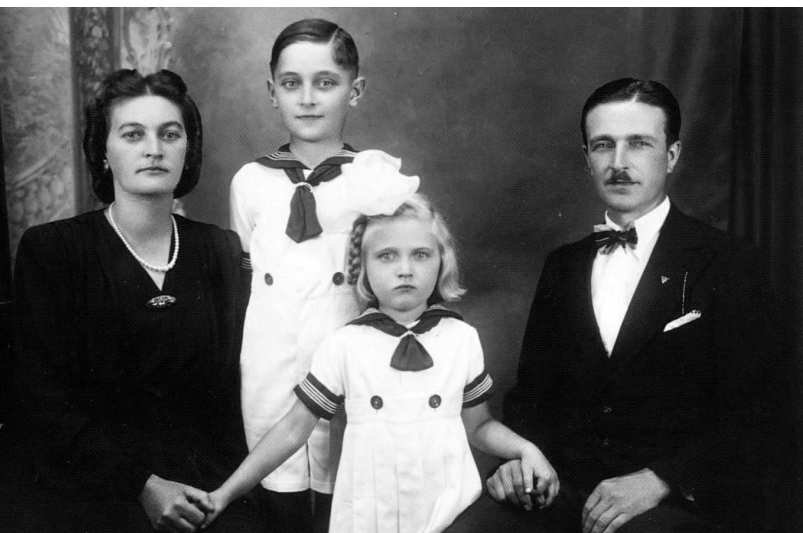
Nem sokkal később már újra a család körében látjuk B.L.-t egy fotón. Egy családi összejevetelről készült a kisméretű, amatőr fénykép. A családi emlékezet szerint leggyakrabban névnapok alkalmával jött össze a család, ekkoriban a születésnapok megünneplése még kevésbé volt bevett szokás. A kép időben való elhelyezését segíti, hogy a fiatal B-né kezében egy pólyás baba, minden valószínűség szerint kisfiuk látható.

Családi körben ❖ Hódmezővásárhely 1934.

¹ B. I. közlése (2013. január 10.).

² B. I. közlése (2013. január10.).

Bevonulás előtt ❖ Hódmezővásárhely, 1944. Készítette Bodrogi Imre fényképész

műterem volt. A nagykereskedésben két alkalmazott dolgozott, T.I. az adminisztrációs feladatokat látta el, egy „kifutófiú” pedig triciklin szállította a kiskereskedők részére összeállított komissiót. Az üzlet árukészlete a helyi igényekhez és a korszak kínálatához igazodott. A gyárak portékáit reklámozó „utazók” mutatták be az új termékeket és vették fel a nagykereskedések rendeléseit. A János téri üzletben a magyar és külföldi – svájci – csokoládék, pralinék, drazsék, selyemcukrok és a szezonális termékek (csokoládé Mikulás-figura, habkarika, cukortojás) mellett narancsot, citromot, fűgét és datolyát, valamint majomkenyérfa termését is lehetett kapni. Ez utóbbi igazi kuriózumnak számított. Az üzlet négy évig sikeresen működött, fénykép mégsem maradt fenn róla.

A képsort a második világháború idején, a bevonulást megelőzően készítettett fotó folytatja. Ez egy hagyományos családi fénykép, melyen a jól öltözött szülők között áll a két, matróruhába bújtatott gyermek. Ez a kép jól tükrözi, hogy a fényképezkedést meghatározó normák mennyire befolyásolták a fényképezőgép előtti viselkedést. Míg a szülők és az idősebb gyermek igyekszik a boldog család ideáljának megfelelő pózt felvenni, addig a legkisebb, hatéves családtagon – B. I. – tükröződik a pillanat valósága. Riadt arckifejezéséből egyértelműen kiolvasható, hogy ez egy mentálisan nagyon nehéz időszak volt a család életében. Ha jobban szemügyre vesszük a kép többi szereplőjét, megbújva egy-egy szájszegletben, szem alatti karikában felfedezhetők a szomorúság, és az aggodalom jegyei is. A következő, néhány hónappal később készített fotón már csak hárman – a felesége és két gyermeke – láthatók. A képet a dorozsmai laktanyába vagy a frontra küldhették el B. L.-nek. A csonka családi képek készítettetése és elküldése akkor volt általános szokás, amikor a család egyes tagjai a háború, esetleg távoli munkavállalás miatt hosszabb időre elszakadtak családjuktól (KUNT 1995. 76.). Itt a képek a legfontosabb célja a kapcsolatteremtés volt. A fotón nyoma sincs a gyermekeken a szomorúságnak, hiszen arról kellett meggyőzniük édesapjukat, hogy minden a legnagyobb rendben van otthon, e képek tükrözik a korszak viselkedési normáit is.

A második világháború jelentősen befolyásolta B. L. és családja életét, sorsát. A bevonulás idején készült egy amatőr fénykép, melyen feleségével és egy baráti házaspárral látható. A képen

A genealógia szerint 1938-ban, lánya születésének évében sikerült B.L-nek önálló üzletet nyitnia Hódmezővásárhelyen. Ehhez ugyan nem rendelkezett tőkével, de egy magánbanktól felvett rövid lejáratú kölcsön révén megvalósíthatta álmát. A János téri üzletsoron, az Újvilág utca sarkán nyitott cukorka és déligyümölcs nagykereskedést, mely hamarosan jól működő üzletté vált, így a hiteltartozást kiegyenlíthette. Szomszéd-ságában fodrászat, trafik, cukrászda és egy fényképész

mind a négy fiatal katonai egyenruhát visel. A fiatalasszonyok büszkén, mosolyogva szalutálnak a fénykép kedvéért, hiszen ez a felvétel pusztá szórakozásból készült. A háborúban ugyanakkor nemcsak a férfiak vállaltak szerepet, hanem a nők is, hiszen az asszonyok hadi feladatokat is felvállaltak. T. I. édesanyja például a Vörös keresztnél szolgált önkéntes ápolónőként Hódmezővásárhelyen.

A további hat katonakép is még a kiképzés alatt készült, melyeken B. L. barátai és katonatársai közt látható, fegyver csak egy fényképen látható. Egy képen kerékpár, egy másikon pedig motorkerékpár látható, melyek akkoriban modern közlekedési eszköznek számítottak. A második világháborúban híradósként szolgált B. L., azaz Morse-jelekkel továbbította az egységek között az információkat. Katonaélményeiről nem maradt fenn történet, ennek oka lehetett az is, hogy már a sorkatonaságot is nehezen viselte, mint arról levele is tanúskodik. „...képzelteti hogy menyire menék már haza innen a börtönből mert ez nem más az én számomra...”

A fronton szovjet hadifogságba esett, Voronyezsbe (Воронеж, Dél-nyugat Oroszország) került fogolytáborba. Négyévnnyi fogságáról is csak keveset tudnak adatközlőim. Szakmája miatt hátrányos helyzetbe került a szovjet táborban. „... őt különösen kipécézték, mert ő volt a burzsoá, a kereskedő.”³ Két történet foszlány maradt fenn: „abban a táborban azért maradtak élve annyian, tehát akik hazajöttek, mert csalánból ettek csalánlevest, főzeléket, tehát a csalánon éltek. De ha hagymahéjat, mit tudom én milyen körülmények között találtak, azt is megették.”⁴ 1949-ben tért haza, a fogságból úgy szabadulhatott meg, hogy a rossz körülmények között felfázott, így veseprobléma alakult ki nála. Egy orosz doktornő javaslatára küldték haza, mondván, hogy valószínűleg betegsége miatt nem éli túl az utat. Hajnalban érkezett a fogságból szabadult katonákat szállító vonat. A hazaérkezést követően készült egy fotó B. L.-ről és három társáról. A képen látható mennyire meggyötörte a háború és a fogság az egykori fess katonákat. „Anyósa különösen odafigyelt, hogy mit kap enni.”⁵ A fogságban ugyanis a szervezet hozzászokott az éhezéshez, és sokan meghaltak, akiket a hazatérés örömeiben bőségesen jóllakattak, úgymond „halálra etettek”.

A fogsággal még nem értek véget B. L. életének megpróbáltatásai, 1945-ben államosították, a sok befektetéssel létrehozott üzletet, kereskedőként ő és családja osztályidegennek számított a Rákosi-rendszerben. Nehezen kapott munkát, alkalmi munkákból igyekezett eltartani családját, télen favágást vállalt, nyáron, az aratáskor pedig bandagazdának állt. Egy-két évvel később kapott állandó, de nehéz fizikai igénybevétellel járó, raktárosi munkát egy vegyipar nagykereskedésben. Az ötvenes évek közepe táján a hódmezővásárhelyi honvédségi laktanya kantinosa lett, így újra szakképesítésének megfelelő állásban dolgozhatott. Az itt készült fotó, hasonlóan

A fogságból visszatérő katonák ❖ Hódmezővásárhely, 1949

³ B. I. közlése (2013. január 10.).

⁴ B. I. közlése (2013. január 10.).

⁵ B. I. közlése (2013. január 10.).

Kantinosként ❖ Hódmezővásárhely, Népkerti laktanya,
1954/55 körül

lugast és több különleges szőlőtökét gondozott, melyek hatalmas fürtjei és dús levelei szinte állandó hátterei voltak az ezen időszakban készült családi képeknek. A szőlőjére büszke gazdát megjelenítő fénykép is erre példa. B. L. családja, csak az 1950-es évek végén tett szert saját fényképezőgépre, melyet elsősorban lánya, B.I. használt. A család saját fényképezőgépével készült fotók mindegyike spontán jellegű. A fényképkészítésnek továbbra is fontos alkalmi maradtak a vendégségek, kirándulások és a fürdőzések.

Az 1950-es évek legnagyobb horderejű eseménye, az 1956-os forradalom semmilyen formában nem jelenik meg a fényképeken. B. L. konkrét szerepvállalásáról sem beszélhetünk, azonban valamilyen szinten mégis részese lehetett az eseményeknek – melyek Hódmezővásárhelyen jóval kisebb amplitúdót mutattak, mint a fővárosban vagy Szegeden – mivel honvédségi kantinosként igazolása volt, mellyel a kijárási tilalom idején is szabadon közlekedhetett.

Az utolsó, átmeneti ritust ábrázoló kép B. L. halála után készült, a sírról, melyben 1967-ben végső nyugalomra helyezték.

A fényképek feliratozása csak egy rövid időszakban volt bevett szokása B. L.-nek. Ezek a feliratok elsősorban dedikációként jelennek meg, melyek címzettje minden esetben a kedvese, T. I. A feliratok mégis hordoznak konkrét információkat is, így a készítés alkalmát és idejét minden esetben rögzítik (SZALMA 2006. 13.). A feliratok szövege többnyire formulából áll, melyek kifejezik a kép ajándékozásának elsődleges célját, mégpedig az emlékeztetést. Példaként említhető: „A nyári fürdőszезон emlékére Iluskának szeretettel Laci 929 okt 12.”. Mindössze egy fénykép található a gyűjteményben, melyet levelezőlapként használtak. Ez az a fotó, melyet a háború ideje alatt küldött a család B.L. számára. Ennek felirata: „Sok szeretettel csokolunk Ilonka Lacika anyu. Hmv. 1944 szept. 9.” Az, hogy a képfeliratozásban kialakultak és elterjedtek bizonyos formulák azt bizonyítják, hogy a fénykép szerves része

A szőlősgazda ❖ Hódmezővásárhely, 1965

az 1933-as munkahelyi képhez, jól tükrözi a korszak körülményeit. Ugyan itt is fehér inget és zakót viselt a köpeny alatt, de az már nem vasalt és hófehér, B.L. arca pedig már nem bizakodó, mégis büszke. A háttérben látszó kantine elrendezése jól tükrözi, hogy ebben a helyzetben is precíz szakember maradt. Mivel munkájában már nem tudta megvalósítani egykori elképzeléseit, hobbijának, az apósától átvett szőlőkertnek szentelte szabadidejét. A ház udvarán két sor otelló szőlő-

volt a kapcsolattartásnak, azaz a társadalmi érintkezésnek. Továbbá arra is rávilágítanak, hogy a fotók keletkezésüktől kezdve nem egyszerűen képmásként jelentek meg, hanem mintegy emlékképként is.

A vizsgált élettörténet, ha a szüzséig lebontjuk, társadalmi mobilitási történetté válik, melyben a felfelé való státusemelkedést a család és az egyén erőfeszítéseinek és a kedvező gazdasági-, politikai helyzetnek javára írhatjuk, míg a lefelé irányuló mobilitásban egyértelműen az egyéni kívül álló történelmi és politikai okok álltak. Az egyén státusa akkor válhatott stabillá, akkor volt lehetőség felfelé irányuló mobilitásra, ha a társadalmi helyzet is stabilizálódott. A megváltozott körülmények azonban új megoldási stratégiákat, alkalmazkodást és a korábbinál több erőfeszítést igényeltek az egyéntől. Az ismét bekövetkező felfelé irányuló mobilitásra pedig már csak a második generációnak volt lehetősége.

Összegzésként elmondható, hogy bár a családi képek önmagukban nem elegendők egy életút vagy egy családtörténet rekonstruálásához (SZALMA 2006. 11.), mégis megadják azokat a csomópontokat, melyek jelentős szerepet játszottak az egyén életében, főként az előrejutás terén, hiszen alapvető társadalmi elvárás – volt főleg a korábbi időszakokban – hogy a pozitív eseményeket örökösték meg. A hozzájuk kapcsolódó, örökölt narrációk és a saját emlékek segítségével közelebb jutunk az életpálya megrajzolásához, azonban így sem érhetjük el ugyanazt a teljességet, amit egy ember a saját életéről elmesél. Mégis talán letisztultabb, és egyben leegyszerűsödött az a kép, ami fennmarad egy-egy személyről a családi legendáriumban. *

FELHASZNÁLT IRODALOM

- ANTIK SÁNDOR: *Vizuális emlékezet és képi metaforák*. Kolozsvár, 2008, Bolyai Társaság.
- ASSMANN, JAN: *A kulturális emlékezet. Írás, emlékezés és politikai identitás a korai magaskultúrákban*. Budapest, 1999, Atlantisz Könyvkiadó.
- BOGDÁN MELINDA: „Itt küldöm neked egész családjunkat...” Egy budapesti polgárcsalád fényképei a századelőn. In Bán András (szerk.): *Körülrít képek. Fényképezés és kultúrakutatás*. Budapest, 1999, Magyar Művelődési Intézet. 89–94.
- KOTKIN, AMY J.: Családi fényképezés, családi albumok. In Bán András – Forgács Péter (szerk.): *Vizuális antropológiai kutatás munkafüzetek II*. Budapest, 1984, Művelődéskutató Intézet. 71–80.
- KUNT ERNŐ: *Fotoantropologia. Fényképezés és kultúrakutatás*. Budapest – Miskolc, 1995, Árkáduszi Kiadó.
- KUNT ERNŐ: *Az antropológia keresése*. Documentatio Ethnographica 20. Budapest, 2003, L'Harmattan – MTA Néprajzi Kutatóintézet.
- L. NAGY ZSUZSA: *A haszonból élő kispolgár: kisiparosok és kiskereskedők a két világháború közötti Magyarországon*. Debrecen, 1997, Multiplex Media-Debrecen.
- MUSELLO, CHRISTOPFER: A családi fényképek és a vizuális kommunikáció vizsgálata. In Bán András – Forgács Péter (szerk.): *Vizuális antropológiai kutatás munkafüzetek II*. Budapest, 1984, Művelődéskutató Intézet. 27–69.
- SZALMA ANNA-MÁRIA: *A fénykép mint narratívum. Kísérlet egy egyéni fényképpálmány értelmezésére*. http://etdk.adatbank.transindex.ro/pdf/szo_szalma.pdf. Hozzáférés: 2013. január 29.